

GESHER גשר

JOURNAL OF כתב עת
JEWISH AFFAIRS לעניינים יהודיים

"STRUCTURAL CHALLENGES TO JEWISH CONTINUITY"

by: Jonathan D. Sarna

129

Summer 1994
40th Year

Editor
Dr. Shlomo Shafir

Published by
The World Jewish Congress in Israel
21, Jabotinsky Street, Jerusalem, 92142
P.O.B. 4293

אתגרים מבניים להמשכיות היהודית*

נדהמתי לגלות עד כמה גישתנו כלפי הבעיות של החיים היהודיים מוסיפה לדבוק באותה תפישה מסורתית עצמה. בדומה לסדר פסח ש"מתחיל בנגות ומסיים בשבח", גם הניתוחים המלומדים שלנו מתנהלים מן השלילי אל החיובי, מאתגר לתגובה, מאפלה וחורבן ליצירה ולתקווה. במבט ראשון, דומה שתמונה זו משקפת את עוצמתה המתמשכת של נוסחה מסורתית (שכיום אולי ייקרא לה משל ספרותי). מכל מקום, בעיון מעמיק יותר נראה לי כי הנוסחה הזאת היא תיאור מדויק של דינמיקה קריטית בהיסטוריה היהודית בכללותה ובהיסטוריה של יהדות אמריקה בפרט. ההיסטוריה של יהדות אמריקה שאבה את עיקר הכוח המניע שלה מאתגרים חיצוניים: מיסיונים נוצריים, אנטישמיות, חשש לשרידות היהודית. כך או כך, "המצוקה חישה" את יהודי אמריקה, כדבריו של שלום בארון. הם הגיבו על אתגרים קהילתיים ברוב עוצמה ויעילות – בעצם, ביעילות רבה עד כדי כך שהקהילה יצאה מהתמודדויות רבות והיא חזקה יותר מכפי שנכנסה אליהן. מוסדות חינוך יהודיים, עתונים יהודיים, בתי-חולים יהודיים, גורמי הגנה יהודיים – כל אלה הם דוגמאות ראשונות במעלה לחדשנות חלוצית שפיתחה הקהילה היהודית באמריקה בתגובה לאתגרים חיצוניים. יש בכך כדי להצביע על פרדוקס היסטורי עמוק וחשוב, ששמעון ראבידוביץ התייחס אליו כבר לפני שנים רבות, בדרך שונה במקצת, ומרשל סקלייר שב ועסק בו לאחר מכן. אם יורשה לי לשוב ולהציג את הפרדוקס הזה בדרך רלוונטית לסדר היום הנוכחי שלנו, הרי הדרך היעילה ביותר להבטיח את המשכיות היהודית באמריקה היא לחזות שהיהודים לא ישרדו. חיזוי שכוה, יותר מכל דבר אחר, הוא שמעורר את מיטב המוחות שלנו לצאת ולהפריכו.

הדאגה הרווחת כיום ביחס להמשכיות היהודית (Jewish continuity) – כינוי חדש למה שנקרא בעבר שרידנות (Jewish survivalism) – מלמדת כי האסטרטגיות שפותחו במאה שעברה כדי להבטיח את המשכיות היהודית לא היטיבו לפעול כפי שציפינו וקיוונו: (1) חקר ההיסטוריה היהודית; (2) המהפכה בחינוך היהודי; (3) הטעמת החשיבות של רכישת לשון יהודית – עברית, ויידיש במידה קטנה יותר; (4) המאמצים הרבים שהופנו להחיאת החיים היהודיים, הדתיים והרוחניים, ולהחייאת בית-הכנסת; (5) תכניות שתכליתן להעמיק את מקורותיה של התרבות היהודית; (6) התנועה לחיזוק הקשרים של הקהילה היהודית (ניסויי ה"קהילה" בראשית המאה העשרים, וההתפתחות המאוחרת יותר של ה"חבורות"); (7) הקריאה לאמץ שליחות

* דברים בסמינר של המכון למחקרי מדיניות יהודית ע"ש סוזן ודוד וילסטיין, סניף החוף המזרחי, שנערך בהיברו קולג' בבוסטון ב-7 ביוני 1993.

יהודית של צדק חברתי או "תיקון עולם"; (8) הנסיון לחזק תחושות של אתניות יהודית משותפת; (9) הגברת המודעות לשואת יהודי אירופה וקבלת ההתחייבות למנוע "נצחונות של היטלר לאחר מותו"; ו-(10) אחרון אחרון חביב, הציונות והזיקות היהודיות המעמיקות למדינת ישראל – כל האסטרטגיות הללו לקיום ההמשכיות היהודית הועמדו למבחן. כולן, כך נמצא, חדרו ללבבות רבים, וכולן, אללי, נתגלו כמגובלות משהו ביעילותן. בלי שום קשר להבטחות שהיו גלומות בהן, שום אסטרטגיה מן האסטרטגיות הללו – אף לא אחת – לא נחלה הצלחה מלאה בפועל. ראיה לכך, אם מישהו נזקק לה, נמצאת בעובדה שגם ב-1993 ההמשכיות היהודית שבה ותופשת את מקומה בראש סדר היום של קהילתנו היהודית באמריקה.

כולנו מודעים, כך אני מניח, לאתגרים המבניים להמשכיות היהודית, למכשולים הנוצצים בעצם תמציתם של החיים היהודיים באמריקה והמרבים כל כך למנוע תגובות קהילתיות יעילות לבעיות הניצבות בפנינו. יהיה מי שיטען כי אתגרים מבניים אלה הם שהכשילו אסטרטגיות מן הרשימה הנזכרת לעיל, אסטרטגיות שהיו עשויות להצליח בתנאים אחרים.

נעייך, למשל, בבעיית הקיטוע וההתפצלות. חרף הסיסמה "אנו עם אחד" (We are One), ברור לכל כי

בכל עניין נתון איננו "אחד" אלא "הרבה": הרבה אידיאולוגיות מתחרות, הרבה קבוצות-אינטרסים נבדלות, הרבה גישות שונות מהבחינה החברתית, הפוליטית, הכלכלית, התרבותית והדתית. אחדות יהודית, כבר נאמר, היא מעין תרתי דסתרי. ברוב הנושאים, ובמיוחד באלה הקשורים לשרידות ולהמשכיות, היהודים מוסיפים לחלוק זה על זה בלהט, וטווח הקבוצות המבקשות פתרונות שיניחו את דעתן גדול עד מאוד. השגתו של קונסנזוס בתחום זה נראית קשה עד מאוד.

בעיה אחרת הניצבת בפנינו קשורה בחסרונם של משאבים. אף-על-פי שהקהילה היהודית באמריקה משופעת בממון בהשוואה להרבה קהילות יהודיות אחרות, עדיין אנו רחוקים מאוד מהיכולת לממש את כל מגוון האסטרטגיות היצריות מאוד לשרידות שמציעים מגזרים שונים בקהילה. למען האמת, כקהילה אנו נתונים כיום במחויבות-יתר: הגידול חסר התקדים במספרם של המוסדות היהודיים – החינוכיים, התרבותיים, הדתיים והפילנתרופיים – בארצות-הברית ומחוצה לה מפליג הרחק מעבר ליכולתנו לשלם את הוצאותיהם. מימון תכניות להמשכיות יהודית מחייב אותנו בהכרח לקצץ בתכניות אחרות. וכידוע, הדיבור על כך קל בהרבה מעצם העשייה.

לכך יש להוסיף את הבעיות הפוליטיות והארגוניות הצרות על הקהילה היהודית באמריקה מכל עבר וכן את המתחים האידיאולוגיים הבלתי מתיישבים, המזינים את הוויכוח על ההמשכיות: מתחים הנוגעים להתבוללות וזהות, למסורת ושינוי, לאחדות ולפלורליזם, וכן הלאה. במשולב, כל הדברים האלה מגבילים את יכולת הפעולה שלנו כקהילה אל מול האתגרים, וגם מסבירים את הקצב האיטי של התמורה בחיים הקהילתיים של יהודי אמריקה, המעורר ביקורת כה תדירה.

ברוב הנושאים, ובמיוחד באלה הקשורים לשרידות ולהמשכיות, היהודים מוסיפים לחלוק זה על זה בלהט

העניין השני שאני מבקש להדגיש הוא עצם העובדה שהדיונים על המשכיות יהודית מתנהלים כיום באקלים אינטלקטואלי שונה לחלוטין מזה שהתקיים בעבר. בעקבות ורנר סולורס, אנו יכולים לקרוא לתמורה שהתחוללה בשם מעבר ממוצא להסכמה (from descent to consent).

לאורך חלק ניכר של המאה ה-20, שאלת ההמשכיות היהודית באמריקה נדונה בהקשר של האתניות היהודית – שנקראה לעתים תדירות יהודיות (Jewishness), להבדיל מיהדות (Judaism). היהודים היו חלוצי המחקר של

אם פעם האמנו בכל לב בהיותנו העם הנבחר, כיום מתארים אותנו בתור "העם הבוחר"

האתניות בארצות-הברית, ורבים מהם חשבו – בעקבות הוראס קאלן, שסייע לעצב הרבה רעיונות שלנו בקשר לפלורליזם התרבותי – כי האתניות היא יעוד, יעוד שמוטבע בנו ואינו פתוח לשינויים, דבר-מה העובר מדור לדור. ככל שיהודים רבים, נגועים בשנאה עצמית עזה, יכלו להתכחש ליהודיותם, וככל שהיהודיות הפרטית של פלוני יכלה להיות רדומה במסתרים, כן עמדה בעינה הדעה

שיהודיות זו אינה יכולה להימחות, אלא רק להתעלות ולהזדקק. זו היתה המקבילה החילונית של האמונה העממית היהודית המסורתית בדאס פינטעלע ייד, מעין אישון יהודי חבוי בנפש פנימה שכל יהודי מקבלו כחלק בלתי נפרד ממורשתו הגנטית ואינו יכול לעולם לתת לו גט-כריתות.

הנחת היסוד הזאת של החיים היהודיים באמריקה מותקפת כיום בשתי חזיתות. קודם כל, החברה האמריקנית שוב אינה מכירה כלל ביהודיות כקטגוריה אתנית. הלשכה למרשם האוכלוסין של ממשלת ארצות-הברית אינה מכירה בכך (בין השאר, בגלל תביעתם הנחרצת של גורמים יהודיים), וחסידי המולטי-קולטורליזם אינם מכירים בכך. בעיני רבים, איננו אלא עוד תת-קטגוריה של זכרים ונקבות לבנים.

שנית, ומה שמשמעותי פי כמה לעניות דעתי, רעיון היהודיות על-פי המוצא התחלף בימינו ברעיון היהודיות על-פי הסכמה. אם בעבר דיברנו על יהדות כיעודו (משמע כיעוד הקבוע לנו מראש), הנה עתה אנו מדברים על יהדות כבחירה. לאמיתו של דבר, הוגים בכירים שלנו אומרים כי "כולנו יהודים מתוך בחירה". אם פעם האמנו בכל לב בהיותנו העם הנבחר, כיום מתארים אותנו בתורת "העם הבוחר". הדבר עולה בקנה אחד עם המציאות היומיומית, עם המראה המוכר של לא-יהודים הבוחרים להתייחד ושל יהודים מלידה הבוחרים לדבוק בדתות אחרות. הדבר עולה בקנה אחד גם עם שינוי ההשקפות הרווחות במחשבה האמריקנית ביחס לאתניות ולזהות. מלומדים רבים רואים כיום את האתניות ואת הזהות כהמצאות חברתיות יותר מאשר כיעודים ששורשיהם ביולוגיים או תרבותיים.

למהפך זה, מיהדות-על-פי-מוצא ליהדות-על-פי-הסכמה, יש השתמעויות אדירות ביחס לכל מדיניות כלפי ההמשכיות היהודית, ובמיוחד ביחס לתחושת השייכות שלנו לעם היהודי – הנושא המעסיק אותנו כאן. לשם דוגמה, יהודיות-על-פי-מוצא היא קבועה ועומדת, חלק בלתי נפרד מאתנו, ממש כמו סוג הדם; ואילו יהודיות-על-פי-הסכמה היא הפיכה לחלוטין, כל-כולה עניין של בחירה.

יהודיות-על-פי-מוצא מעלה על הדעת מטפורה גניאולוגית; משמעה זיקה של יהודים זה לזה באמצעות קשרי דם. יהודיות-על-פי-הסכמה מעוררת בנו מטפורה של נישואים: קדש היום, התגרש מחר. יהודיות-על-פי-מוצא קושרת את עתיד העם היהודי בעיקר לשארי-בשר, למספר הילדים שיוולדו ליהודים; יהודיות-על-פי-הסכמה מצמידה את העתיד היהודי לגיור ולהיספחות, ליכולתה של היהדות למשוך אליך מסתפחים חדשים ולהחזיק בהם.

אחתום את דברי על תמורה מהפכנית זו בהמשכיות היהודית, בשיבה אל הפרדוקס שהזכרתי תחילה. לנוכח לקחי העבר ביחס לדרך היעילה ביותר להבטיח את המשכיות היהודית באמריקה, מוטב לנו, במיוחד לאור האתגרים שפירטנו, לאמץ ראייה קודרת של העתיד. מפני שאם יש בהיסטוריה משום הנחיה, החזות של אופל וחורבן תשרה עלינו בדיוק את הלך-הרוח הנדרש לצאת ולעבוד בשקידה ובמרץ ולשוב ולהפריך את החזות הזאת עצמה.